

Darian Leader

HANDEN

Wat we met ze doen – en waarom

Vertaald door
Maarten van der Werf

2017

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM | ANTWERPEN

1

Vrijwel iedereen is het erover eens dat de huidige tijd van internet, smartphone en computer radicale gevolgen heeft. Niet alleen voor hoe we met elkaar omgaan, maar ook voor wie we zijn. De digitale technologie structureert ons dagelijks leven dusdanig dat oude begrenzingen van ruimte en tijd volkomen lijken te zijn weggevaagd. We kunnen direct communiceren over korte en lange afstand: skypeën met een familielid op een ander continent of berichten sturen naar een klasgenoot aan de tafel naast ons. Filmpjes en foto's vliegen met één aanraking van het scherm over het internet en via social media maken we de details van ons publieke en privéleven wereldkundig. Of het nu in de trein, de bus, het café of in de auto gebeurt, dit is wat mensen doen: kijken, tikken, chatten, browsen, klikken, scrollen en swipen.

Filosofen, sociaal theoretici, psychologen en antropo-

logen, allemaal hebben ze wel iets gezegd over de nieuwe realiteit van de eenentwintigste eeuw. Afhankelijk van met wie je spreekt, zijn relaties oppervlakkiger of juist dieper, duurzamer of vluchtiger, fragieler of juist steviger dan voorheen. Van veel mensen is de werkplek in toenemende mate virtueel, waardoor nieuwe mogelijkheden ontstaan voor een leven buiten de negen-tot-vijf-orde. Wat we ook van deze ontwikkelingen mogen vinden, iedereen is ervan overtuigd dat het inderdaad veranderingen zijn, dat de wereld werkelijk is veranderd, dat het digitale tijdperk zonder enige twijfel nieuw en anders is.

Maar als we dit hoofdstuk in de menselijke geschiedenis nu eens door een andere bril bekijken? In plaats van ons te richten op de belofte van, of juist de onvrede met de huidige beschaving, zouden we ook een ander perspectief kunnen kiezen. Wat als we de veranderingen van vandaag eens bezien als een verandering in wat we met onze handen doen? Het digitale tijdperk heeft misschien veel aspecten van onze ervaring getransformeerd, maar een overduidelijk en ook veronachtzaamd kenmerk ervan is dat mensen hun handen op allerlei nieuwe manieren gebruiken.

Het gebruik van onze handen verandert inderdaad. De eigenaar van de beroemde Engelse boekhandel Shakespeare and Company in Parijs beschrijft hoe jonge mensen pagina's proberen om te slaan door te scrollen en Apple heeft al patenten aangevraagd voor bepaalde handbewegingen. Patentaanvraag nr. 7844915 uit 2007 omvat

het scrollen van documenten en het in- en uitzoomen met een knijpbeweging, terwijl de aanvraag 7479949 een aantal bewegingen met verschillende aanrakingen betreft. Beide werden afgewezen: niet omdat bewegingen niet kunnen worden gepatenteerd, maar omdat ze al onder bestaande patenten vielen.

Tegelijkertijd worden artsen in sterk toenemende mate geconfronteerd met computer- en telefoongerelateerde klachten aan de handen: de vingers en de pols maken nieuwe bewegingen waar ze niet voor zijn gemaakt. Als gevolg van dit nieuwe regime wordt verwacht dat er veranderingen zullen plaatsvinden van zowel het zachte als het vaste weefsel van de hand: mettertijd zullen we andere handen krijgen, op dezelfde manier zoals onze mond veranderde door de introductie van het bestek, dat wijzigingen aanbracht in de topografie van de beet. De rechte beet van tandenrij op tandenrij, zoals we die tot ongeveer 250 jaar geleden hadden, veranderde in een overbeet, waarbij de bovenste voortanden over de onderste vielen als gevolg van nieuwe manieren waarop we met behulp van het tafelmes ons eten in stukjes sneden. Dat het lichaam ondergeschikt is aan de technologie zien we ook bij de *branding* van producten: het zijn de pad en de telefoon, niet de 'I' van de gebruiker, die bij de iPhone en iPad de hoofdletter krijgen.¹

Hoewel de manier waarop we onze handen gebruiken verandert, is het feit dát we onze handen graag aan het werk zetten niets nieuws. Van weven tot spinnen tot breien tot sms'en, mensen hebben hun handen altijd

beziggehouden: vroeger was de vader of moeder in de speeltuin iets aan het breien of sloeg hij of zij de bladzijden van een krant om, nu schrijft hij of zij een sms'je of surft wat op het internet. Thuis worden de handen en vingers onledig gehouden met computergames. Het meest succesvolle spelletje ter wereld, Minecraft, heeft zelfs een eigenaardig handje op het scherm dat de speler altijd begeleidt, waar hij ook heen gaat. En de enorme populariteit van LEGO is niet alleen toe te schrijven aan slimme marketing, maar ook aan de basale functie om de handen aan het werk te zetten.

Zodra we het belang erkennen van dat laatste, het aanwenden van de handen, kunnen we beginnen na te denken over de redenen van deze vreemde noodzaak. Wat zijn de consequenties van niets omhanden hebben? Welke functie heeft die aanhoudende handactiviteit eigenlijk? Welke rol spelen de handen voor een baby en hoe verandert dat gedurende de kindertijd? Hoe verhouden hand en mond zich tot elkaar? En wat gebeurt er als we ervan worden weerhouden onze handen te gebruiken? Het ongemak, de onhebbelijkheid en zelfs de wanhoop die ons dan ten deel kunnen vallen laten zien dat het gebruiken van de handen geen gril is, geen amusement; het raakt aan iets in de kern van ons lichamelijk bestaan.²

Dat brengt ons op een paradox die in de rest van dit boek zal terugkomen. Het meest voor de hand liggende antwoord op bovenstaande vraag is dat we onze handen nodig hebben om dingen mee te doen. Ze staan ons ter beschikking. Ze zijn het instrument van uitvoerende

macht, ons gereedschap. Ze stellen ons in staat de wereld om ons heen te manipuleren zodat onze wensen worden vervuld. We tonen onze handen bij het stemmen, bij het bezegelen van een overeenkomst, bij het aangaan van een verbintenis, en wel op zo'n manier dat de hand de persoon erachter symboliseert. In zombie- en Frankensteinfilms lopen de schepsels met hun armen gestrekt voor zich uit, niet omdat ze slechtziend zijn, maar als teken van hun doelbewustheid.

Tegelijkertijd zijn het juist onze handen die ons niet gehoorzamen. Hoewel er ook films bestaan waarin ogen, voeten of zelfs oren tot leven komen of worden bezeten, is dat nog niets vergeleken bij de vele voorbeelden waarbij het de hand is – nog vast aan het lichaam of ervan losgemaakt – die zelfstandig begint te handelen, en bijna altijd op een moordzuchtige manier. Als lichaamsdelen in horrorfilms bezeten zijn, van *Hands of Orlac* tot *Evil Dead*, zijn het bijna altijd de handen – niet de voeten, de ogen of de mond – die door een of andere boze kracht worden gecontroleerd.

In de meeste van deze fictieve verhalen handelen de handen tegen de wil van de persoon in kwestie in. Ze plegen een moord of wreken zich op een manier die de eigenaar op een bepaald niveau wel wenst, maar die niet in overeenstemming is met diens zelfbeeld en die maatschappelijk niet aanvaardbaar is. In *The Hand* ontdekt een striptekenaar, gespeeld door Michael Caine, dat een bloedbad onder degenen die hem kwaad hebben berokkend het werk is van zijn afgerukte hand. In andere

scenario's belichamen de handen de wil van heel iemand anders, misschien de geest van de donor van de chirurgisch getransplanteerde ledemaat. Hoe dan ook, alle laten een deling of scheiding zien, want de ongelukkige held van deze sagen is gedwongen de strijd aan te gaan met het eigen lichaam.

En doet die deling zich eigenlijk ook niet in het dagelijks leven voor? Terwijl we ons richten op wat onze partner of een vriend ons zegt, jeuken onze handen om een sms te tikken, een e-mail te sturen of iets op Facebook te posten. Mensen klagen dat ze te gehecht zijn aan hun telefoons, tablets en iPads, alsof hun handen ze wel aan móéten raken. De hand, het symbool van handelingsmacht en eigenaarschap, is een deel van onszelf dat aan ons ontsnapt. In *Frozen* van Disney, een van de meest succesvolle culturele uitingen van onze tijd, wordt het dilemma onderzocht van een meisje, Elsa, wier handen dingen doen die ze niet wil: ze veranderen alles wat ze aanraakt in ijs. Het verhaal gaat over haar pogingen dit deel van zichzelf te veranderen, te controleren en misschien zelfs te accepteren. Een deel dat, vrij naar Augustinus, 'meer in haar is dan zichzelf'.

Toen de Amerikaanse president Jimmy Carter in 2015 aan de wereld kenbaar maakte dat hij een hersentumor had, zei hij dat het nu 'in Gods handen' was. Als symbool van handelingsmacht en wilsbeschikking wordt vaker

de hand aangewezen dan de geest of het brein, alsof de handen zelf de wil tot handelen symboliseren. We kunnen daarbij denken aan de laatste scène in *Terminator* waarin de cyborg, wiens enige doel is om Sarah Connor te elimineren, nog langzaam met de uitgestrekte, verpulverde hand voortkruipt, zelfs als het lichaam al volledig is vernietigd. Het enige, onversneden doel, niet alleen in deze film maar ook in volgende delen van de serie, zit in deze ene, behouden hand die in de toekomst nieuwe, dodelijke technologieën zal voortbrengen.

Deze associatie van de hand met handelingscompetentie en macht heeft een lange geschiedenis, van bijbelse teksten tot Galenus, de 'handtheologie' van Calvijn, de 'onzichtbare hand' van Adam Smith, enzovoort. In de Bijbel wordt de hand vaker genoemd dan welk ander lichaamsdeel ook, in het Oude Testament alleen al meer dan tweeduizend keer. In het vroege christendom wordt de godheid vaak afgebeeld als een enorme hand die uit de wolken komt, en de Tafelen waren misschien oorspronkelijk ook gevormd als reusachtige handen met op elk vijf geboden. De alomtegenwoordigheid van dit beeld van de goddelijke hand is ook wel op iconoclastische wijze geïnterpreteerd: omdat het verboden was het aangezicht van God af te beelden, werd een ledemaat gekozen. Die hand is er alleen omdat we de rest van het lichaam niet mogen zien.

Het idee van de hand als gereedschap om handelen te faciliteren was ook in de klassieke tijd al gangbaar. Toen Anaxagoras stelde dat mensen intelligente wezens

zijn omdat ze handen hebben, bracht Aristoteles, en velen na hem, daartegen in dat dat de mens handen heeft omdat hij intelligent is: dat de handen de instrumentele voortzetting zijn van onze wil. In de middeleeuwse etymologie werd de term voor hand (*manus*) ook afgeleid van die voor 'dienst' (*munus*). Ditzelfde idee speelt een belangrijke rol in de retorische handboeken die door de Romeinse oratoren werden opgesteld. Zij beschrijven complexe protocollen om met de handen het gezegde te illustreren, te fraseren of te benadrukken. Quintilianus beschrijft manieren waarop de handen kunnen worden gebruikt om te 'eisen en beloven, roepen en wegsturen, dreigen en smeken, verwensen en vrezen, vragen en ontkennen' en hij beweerde dat hij, enkel door Cicero te lezen, kon zeggen op welke plaatsen in zijn toespraak de spreker deze gebaren zou hebben gebruikt.

Het voorbereiden van een openbare toespraak behoefde zorgvuldige oefening in het spreiden van de vingers, de hoek van de hand en hoe die moest worden gepositioneerd ten opzichte van het lichaam. Handgebaren waren een integraal deel van de spraakkunst, van wat Cicero de '*sermo corporis*' noemde, de taal van het lichaam, en werden soms beschouwd als eigenlijk belangrijker dan de inhoud of de compositie van de speech. Zoals de historicus van het klassieke gebaar Gregory Aldrete opmerkt: het was waarschijnlijk geen toeval dat, toen Cicero was vermoord, niet alleen zijn afgehakte hoofd, maar ook zijn handen in het openbaar werden tentoongesteld.³

Deze speciale waarde die aan de handen werd toegekend is vandaag de dag nog even groot als in de klassieke tijd. Het lijkt wel alsof elke science-fiction-, spionage- of avonturenfilm wel een scène bevat waarin de protagonisten handmatig de controle over de computer moeten nemen. Alleen al de frequentie waarmee dit motief voorkomt suggereert dat het raakt aan iets wat bij ons diep zit. We zouden het eenvoudigweg kunnen interpreteren als het ongemak dat we voelen over de mate waarin machines macht over ons hebben. Maar is het niet ook een poging om het geloof in stand te houden in de hand als handelend lichaam, als ultiem focuspunt van de menselijke controle?

De nadruk op onze handen als belichaming van onze handelingsmacht is zo krachtig, dat de aanwezigheid van een hand zelfs kan worden verondersteld als verklaring voor een gebeurtenis zonder handelend subject. In de neurologie bestaat het alien-handsyndroom, waarbij de hand niet gehoorzaamt aan de bewuste wil van de patiënt en soms zelfs de acties van de andere hand verstoort. In een vroeg artikel had de auteur het het 'Dr Strangelovesyndroom' willen noemen, naar de film waarin Peter Sellers herhaaldelijk met zijn linkerhand de rechter moet tegenhouden die de Hitlergroet wil brengen, maar de vakgenoten die zijn werk beoordeelden leek dat geen goed idee. De 'alien hand' wordt vaak onderscheiden van het 'anarchic-handsyndroom', waarbij de hand eveneens niet gehoorzaamt, maar wel wordt ervaren als deel van het lichaam.

In case-reports is een veelheid aan voorbeelden te vinden waarbij de handen met elkaar in strijd lijken te zijn: de ene hand slaat een boek dicht, terwijl de andere probeert het te openen; de ene steekt een sigaret aan terwijl de andere hem probeert te doven; de ene zet de tv op een bepaald programma, terwijl de andere een ander kanaal probeert te kiezen. In meer sinistere gevallen probeert de ene hand de eigenaar te wurgen, terwijl de andere de greep probeert los te maken, stopt de ene hand voedsel in de mond en probeert de andere dat te voorkomen of probeert de ene hand de zwemmende patiënt te verdrinken en probeert de andere dat tegen te houden.

In het oorspronkelijke artikel van Kurt Goldstein uit 1908 greep zijn patiënte met haar linkerhand de eigen keel en kneep die dicht, waarbij ze zei 'mijn hand doet dit', niet 'ik doe dit'. Er was behoorlijk wat kracht voor nodig om de hand van de keel te halen. De patiënte probeerde deze traumatische ongehoorzaamheid van haar hand te verklaren door te zeggen dat er 'een boze geest in de hand' zou zitten. Ze zei tegen Goldstein dat 'die hand niet normaal is; hij doet wat hij zelf wil', en dat ze het idee had dat er twee mensen waren, de hand en zichzelf.

Door degenen die lijden aan alien-handsyndroom worden veel strategieën gerapporteerd om het ongehoorzame lichaamsdeel onder controle te houden. Er worden fysieke beperkingen gebruikt zoals wanten, maar veel vaker proberen mensen tegen de arm te praten in de hoop dat die op een gegeven moment zal gehoorzamen. Goldsteins patiënt sloeg hem of smeekte hem om te kalmeren,

zoals je tegen een kind praat: 'Rustig maar, handje van me.' In een ander geval vond een vrouw, die dacht dat haar hand haar kwaad wilde doen, rust door hem te behandelen als een kind, waarbij het moeilijk is de conclusie te ontwijken dat de moeder-kindrelatie iets met het ziektebeeld van doen had.

Sommige onderzoekers proberen een onderscheid te maken in gevallen waarbij het eigenaarschap van de hand, ondanks de ogenschijnlijke autonomie, wordt erkend, en die waarin het wordt ontkend, maar zowel het onderscheid als de resulterende pogingen om dit in verband te brengen met plaatselijke hersenschade zijn niet altijd overtuigend. Wat wel duidelijk is, is dat de intentionaliteit van de alien hand wordt erkend, hoewel het begrip van intentionaliteit van geval tot geval kan verschillen: de patiënten zien wel dat de hand met wat hij doet een zeker doel heeft, maar ze zeggen bijvoorbeeld, zoals Goldsteins patiënten, dat 'de hand het heeft gedaan' in plaats van 'ik heb het gedaan'.

Frappant in de kwestie van de hand en de handelingscompetentie is dat in sommige gevallen de persoon het bizarre gedrag van de alien hand verklaart met een derde hand: die is het die de ongehoorzame hand controleert. In één geval was deze 'kwade hand' er de oorzaak van dat de linkerhand van de patiënt de rechterhand tegenwerkte, een soort hogere macht die de linkerhand stuurde. Er was dus geen sprake van een geestelijke gespletenheid – een ander 'brein' of een andere intelligentie – maar het verklarende concept is een 'andere', extra hand.⁴

Dit alles laat zien dat de hand niet gemakkelijk los kan worden gezien van ideeën over eigenaarschap en autonomie. Als we de bedoeling hebben te handelen, moet er wel een hand bij betrokken zijn, zelfs als onze eigen, feitelijke hand ons niet gehoorzaamt. Deze paradox van de manuele handelingsmacht vindt zijn weerslag in bepaalde eigenaardige veranderingen in het moderne vrijheidsidee. We worden aanhoudend aangemoedigd om autonomie te bereiken door middel van juist die actoren die ons die mogelijkheid ontnemen. In *Man of Steel*, de laatste versie van het Superman-verhaal, legt de vader van de held aan hem uit dat op hun planeet ieders toekomst van tevoren vastligt. De vader wilde echter een wezen creëren dat vrij was, dat anders was dan de anderen, dat zelf kon beslissen. De circulariteit is duidelijk: in dit gebaar van verzet wordt de vrijheid zelf een verplichting. Met andere woorden: de ongeboorte zoon is tot vrijheid voorbeschikt.

Disneys heerlijke *Brave* illustreert hetzelfde proces. De moeder van de jonge prinses heeft haar zinnen gezet op een gearrangeerd huwelijk, dit geheel tegen de wil van dochter Merida. Om eraan te ontkomen betovert ze haar moeder, wat echter een beetje misgaat: de moeder verandert in een verschrikkelijke beer die de prinses ofwel beschouwt als haar bondgenoot, ofwel als een lekker hapje. Aan het einde van de film houdt Merida ten overstaan van haar vader in een zaal vol vrijers een

gepassioneerde toespraak over het belang van onafhankelijkheid en keuzevrijheid. Wat we echter niet zien, is dat vanuit de schaduwen achterin de zaal de beer haar leidt in haar pleidooi: de autonome handeling is feitelijk ingefluisterd.

Deze voorbeelden illustreren de paradox die aan de basis ligt van moderne noties van handelingsmacht en keuze. De verplichting tot vrijheid en het maken van onze eigen keuzes is ingekaderd in een netwerk van geboden van buitenaf, die ons gelasten vrij te zijn. De consequenties zijn tamelijk helder: hoe hoger autonomie en zelfbeschikking worden gewaardeerd, des te meer gedrag dat we niet volledig onder onze controle hebben wordt gepathologiseerd.

Dat laatste zou een verklaring kunnen zijn waarom het spectrum aan zogenoemde verslavingen zich zo enorm uitbreidt. Koopverslaving, seksverslaving, internetverslaving, telefoonverslaving en al die andere ‘verslavingen’ die op diagnostische marktplaatsen worden aangeprezen, worden als zodanig gezien omdat we ons gedrag blijkbaar niet bewust onder controle hebben. De werkelijke, onderliggende verslaving is echter die aan autonomie: de illusie dat we onszelf altijd de baas kunnen zijn. Hoe meer we daarvan overtuigd zijn, des te meer stoornissen er zullen zijn.

Deze krachten zijn inmiddels zo sterk geworden dat vandaag de dag zelfs blijven leven als een keuze wordt beschouwd, als iets waar we de controle over hebben. Door ons een gezonde levensstijl aan te meten, gezond

te eten en te sporten, willen we ons leven verlengen. Zelfs als hij door een verschrikkelijk monster wordt aangevallen, maakt Will Smith nog de vrije keuze om te overleven. In *After Earth* beschrijft hij hoe hij onder water wordt vastgehouden door een schaar van het beest. Hij beseft dat zijn tijd is gekomen en ziet het bloed in het water opborrelen. Dan vertraagt alles. Hij kijkt naar de schaar: 'Ik besluit dat ik dit niet meer in me wil hebben, ik trek hem eruit en hij laat me gaan.' 'Angst,' gaat hij door, 'is een keuze. We vertellen onszelf allemaal een verhaal, en op die dag veranderde het mijne.'

Hoezeer verschilt dit van het cognitieve universum van de concentratiekampgevangene? Waar Smiths personage een rationele keuze maakt op een moment van ultieme zelfbeschikking, schreven velen die de concentratiekampen hadden overleefd hun redding niet toe aan bepaalde vaardigheden, maar aan puur geluk. In de getuigenissen uit de kampen wordt niet gezegd dat angst 'een keuze' is of dat overleven afhankelijk is van 'aan jezelf werken'. Er was sprake van een verschrikkelijke willekeur, een willekeur die in deze tijd van zelfontwikkeling en zelfrealisatie zelfs nauwelijks bestaat.⁵

De genoemde verplichting om te overleven, dan wel om langer te leven, heeft in de eenentwintigste eeuw ook iets geïntroduceerd wat we een scheiding in twee levens zouden kunnen noemen. In vroeger tijden was er het leven

op aarde en dan, voor velen, het geloof in een leven daarna. Vandaag de dag hebben we een andere demarcatielijn, niet tussen een aardse en een hemels leven, maar tussen twee levens die op aarde worden geleefd: een puur biologisch leven en een echt, geleefd leven van ervaringen. De staat heeft in de meeste westerse landen de plicht om zijn burgers in leven te houden, waarbij 'leven' echter is gereduceerd tot het meest basale, het biologische.

Dat laatste komt duidelijk naar voren in het recente geval van Aysha King. Toen bij het vijfjarige Britse jongetje een hersentumor was geconstateerd, wilden de ouders met hem naar het buitenland voor een protontherapie. In veel landen wordt protontherapie gebruikt bij de behandeling van bepaalde vormen van kanker, maar in het Verenigd Koninkrijk is vanwege de hoge kosten nog geen begin gemaakt met de bouw van de deeltjesversneller die daarvoor nodig is. Hoewel de Britse artsen erop stonden dat Aysha de behandeling zou ondergaan die zij konden bieden, verlieten de ouders met het jongetje het land. Ze werden echter al spoedig achterhaald en gearresteerd in Spanje, alsof ze hun eigen kind hadden ontvoerd. Tijdens hun gevangenschap, die tweeënzeventig uur duurde, werd het vijfjarige knulletje voor het eerst sinds zijn geboorte van zijn ouders gescheiden.

Gelukkig werden ze na een golf van publieke verontwaardiging vrijgelaten. Het geval is niettemin een goede illustratie van hoe de twee levens kunnen botsen. Enerzijds was er het uitsluitend biologische leven van het jongetje, en dan was er het werkelijke, echte leven,

compleet met de hechting met de ouders. Uit honderd jaar biologische en psychologische wetenschap, om maar niet te spreken van de psychoanalyse, blijkt onomstotelijk dat de lichamelijke gezondheid nauw samenhangt met onze relaties. Zoals Susie Orbach het stelt: de belangrijkste ontdekking van de twintigste eeuw is dat *nature* en *nurture* hetzelfde zijn. Een kind dat wel te eten en te drinken krijgt, maar geen enkel emotioneel contact met zijn verzorgers, gaat dood. Zelfs Aristoteles erkende dat er leven kon bestaan zonder zicht of gehoor, maar dat zonder aanraking de dood zou volgen. In de harde wereld van de moderne medische wetenschap wordt, hoezeer ook lippendienst wordt bewezen aan het tegendeel, het biologische leven bruut van het echte leven gescheiden.⁶

In dit voorbeeld betekende de arrestatie van de ouders dat het biologische overleven van het jongetje volledig los werd gezien van de vraag wat de ouders voor hem betekenden en welke waarde het voor hem had om bij ze te zijn: hij moest en zou 'behandeld' worden op een manier die sommige Britse artsen de juiste achtten. In plaats van de samenhang tussen het biologische en emotionele leven te erkennen, werden die wreed uiteengescheurd, alsof er überhaupt een werkelijke scheiding mogelijk was. We kunnen hetzelfde geweld zien op veel kinderafdelingen, waar via monitors vierentwintig uur per dag elke verandering of afwijking in kaart wordt gebracht, terwijl de bezoeken van ouders tot een minimum worden beperkt. Moeders worden niet gezien als

de 'levensaders' die ze zijn, maar als hinderlijk 'verkeer'.

Deze scheiding in twee levens is, hoewel op een minder dramatisch niveau, eveneens aanwezig in onze dagelijkse gewoonten. Degenen die het kunnen betalen eten bosbessen, broccoli, gojibessen en gezonde granen, en besteden misschien veel tijd in de sportschool, met hardlopen en met fit blijven in het algemeen. Als ze gevraagd wordt waarom, is het antwoord eenvoudig: om gezond te blijven, zelfs als dat betekent dat ze een groot deel van hun leven besteden aan – langer leven. Gezond eten en sporten kunnen meer als verplichting worden ervaren dan als iets leuks, zodat een van de twee levens in de vorm van 'moeten' wordt opgeofferd aan het puur abstracte idee van dat andere leven: het affectieve wordt feitelijk opgegeven voor het biologische. Zoals Imlas tegen Rasselas, de prins van Abessinië, zegt: 'Ik heb het idee dat jij, terwijl je voor het leven kiest, vergeet te leven.'⁷

De huidige mode om iets 'met je handen' te doen is een weerslag van deze contradicties. We worden aangemoedigd om de vervreemding waar de excessen van de virtuele wereld toe zouden leiden, te keren door traditionele bezigheden als weven, breien, modelbouw, tuinieren, beeldhouwen en ander geknutsel. Het maken van iets met onze handen zou dan een remedie zijn tegen het immateriële universum waar we de rest van de tijd in verkeren: een overblijfsel – of misschien wel een nieu-

we bloeitijd – van de lichamelijk bevredigende, tastbare technieken uit het verleden waardoor we weer kunnen aarden.

Hoe loffelijk en leuk dat soort bezigheden ook mogen zijn, ze zijn evenzeer een uitvloeisel van dezelfde ideologie die ze willen bestrijden. Als we de marketing en promotie van wereldwijde merken bekijken, zien we dat die op precies dezelfde strategieën zijn geënt: de nadruk op de uniciteit van het individu, diens hoedanigheid als scheppend wezen, het belang van tijd voor jezelf, de voortzetting van familie- en volkstradities. Hoe anders het product ook mag zijn, het individu dat zijn koffie met liefde en aandacht zet en een enorm bedrijf als Starbucks delen hetzelfde pakket aan waarden.⁸

Als mensen vertellen waarom ze de door hen genoemde hobby's hebben, is de motivatie veelal dezelfde als die van de huidige markt: het belang van persoonlijke keuzes, het gevoel van autonomie, de zoektocht naar verstrooiing en zelfverbetering. Het punt hier is niet of deze activiteiten intrinsiek goed of slecht zijn; het punt is dat de tegenstelling die zou bestaan tussen het individuele, gerichte gebruik van handen dat lifestylegoeroes prediken en de wereld van massaproducten en -diensten een illusie is.

Het etaleren van deze waarden in de zakenwereld verhult natuurlijk het onderliggende geweld, en het is moeilijk te negeren hoezeer bepaalde vormen van aandachtig en fijn handwerk geassocieerd worden met de meest wrede dictators. We kunnen daarbij denken aan

Hitlers aquarellen, de nauwkeurige kalligrafie van Voorzitter Mao of het voorzichtig snoeien van de rozen door president Snow in *The Hunger Games*. Individueel handwerk en geautomatiseerde vernietiging lijken op een eigenaardige manier aan elkaar gelieerd. En zien we niet dezelfde logica in de biografieën van de CEO's van de grootste multinationals van vandaag, die, terwijl onder hun bewind hele culturen worden gedecimeerd, hun liefde betuigen voor modelbouw of pottenbakken?